

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra českého jazyka a literatury

Slovotvorná utvářenost adjektiv v dochovaných rukopisech

Dalimilovy kroniky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Hana Šimůnková

Specializace v pedagogice: Český jazyk se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: Mgr. Martina Spěváčková, Ph.D.

Plzeň, 2022

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma *Slovotvorná utvářenost adjektiv v dochovaných rukopisech Dalimilovy kroniky* vypracovala samostatně a s použitím zdrojů informací a literárních pramenů, které uvádím v přiloženém seznamu literatury.

V Plzni, 27. 6. 2021

.....

vlastnoruční podpis

Poděkování

Mé poděkování patří Mgr. Martině Spěváčkové, Ph.D., za odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování bakalářské práce věnovala.

Obsah

Seznam zkratek	1
Úvod.....	2
1. Teoretická část	3
1.1 Slovtvorba.....	3
1.2 Základní pojmy slovtvorby.....	3
1.3 Způsoby tvoření slov	3
1.4 Slovtvorná analýza.....	4
1.4.1 Slovtvorný základ.....	4
1.4.2 Slovtvorný formant.....	4
1.5 Slovtvorný typ a slovtvorná kategorie.....	4
1.6 Produktivnost.....	5
1.7 Adjektiva a specifika slovtvorně utvářených adjektiv.....	5
1.7.1 Adjektiva odvozená ze substantiv	6
1.8 Dalimilova kronika	6
2. Praktická část	8
2.1. Kvalitativní adjektiva.....	10
2.1.1 Slovtvorný typ se sufixem <i>-atý</i>	10
2.1.2 Slovtvorný typ se sufixem <i>-avý</i>	10
2.1.3 Slovtvorný typ se sufixem <i>-ivý</i>	11
2.1.4 Slovtvorný typ se sufixem <i>-ovitý</i>	11
2.1.5 Slovtvorný typ se sufixem <i>-ný</i>	12
2.1.6 Slovtvorný typ se sufixem <i>-lý</i>	14
2.1.7 Slovtvorný typ se sufixem <i>-ilý</i>	14
2.1.8 Dílčí závěr.....	15
2.2 Relační adjektiva	16
2.2.1 Adjektiva vyjadřující posesivitu kolektivní: <i>-ský, -í, -ový</i>	16
2.2.1.1 Slovtvorný typ se sufixem <i>-ský/-čský/-cký</i>	16
2.2.1.2 Slovtvorný typ konvertovaný s formantem <i>-í</i>	20
2.2.1.3 Slovtvorný typ se sufixem <i>-ový</i>	22
2.2.2 Adjektiva vyjadřující posesivitu individuální: <i>-óv, in</i>	25
2.2.2.1 Slovtvorný typ se sufixem <i>-óv</i>	25
2.2.2.1 Slovtvorný typ se sufixem <i>-in</i>	26
2.2.3 Další relační adjektiva	27
2.2.3.1 Slovtvorný typ se sufixem <i>-ní</i>	27
2.2.3.2 Slovtvorný typ se sufixem <i>-ný (-ěný)</i>	28

2.2.3.3 Slovo tvorný typ se sufixem <i>-cí</i>	31
2.2.3.4 Slovo tvorný typ se sufixem <i>-ičí</i>	32
2.2.3.5 Slovo tvorný typ se sufixem <i>-ičný</i>	32
2.2.3.6 Slovo tvorný typ se sufixem <i>-iný/-inný</i>	32
2.2.4 Dílčí závěr.....	33
Závěr	34
Resumé.....	36
Cizojazyčné resumé.....	37
Seznam literatury.....	38
Příloha	40

Seznam zkratek

C – rukopis Cambridžský

Cr – rukopis Cerronský

F – rukopis Františkánský

Fs – rukopis Fürstenberský

H – zlomky Hanušovy

Hr – zlomky Hradecké

Jš – vydání Pavla Ješina z Bezdězi, Praha 1620

K – zlomky Klementinsko-Křižovnické

L – rukopis Lobkovický

M – zlomky Mnichovské

O – zlomek Olomoucký

P – rukopis Pelclův

S – fragment Strahovský

V – rukopis Vídeňský

Z – rukopis Zebererův

S – fragment Strahovský

Další zkratky:

ESSČ – Elektronický slovník staré češtiny

HMČ – Historická mluvnice češtiny

MČ1 – Mluvnice češtiny 1

PMČ – Příruční mluvnice češtiny

Úvod

Staročeská kronika tak řečeného Dalimila je jedním ze stěžejních děl nejstaršího období dějin české literatury. Je zásadním zdrojem pro pozorování jazykových tendencí staročeštiny. To je dáno především jejím dochováním jako celku v několika zlomcích a rukopisech.

V bakalářské práci jsme se zaměřili na slovtvorně utvářená adjektiva v dochovaných rukopisech Dalimilovy kroniky. Naším původním cílem byla analýza všech slovtvorně utvářených adjektiv, později jsme vzhledem k množství získaných lemmat zúžili analýzu pouze na adjektiva desubstantivní. Naším cílem bylo zjistit, které slovtvorné typy desubstantivních adjektiv se vyskytují v dochovaných rukopisech, které jsou zastoupeny frekventovaně a které nikoli, a na základě analýzy jazykového materiálu jednotlivé slovtvorné typy charakterizovat. V analýze jsme se dále soustředili na konkurenci adjektiv na stejných místech v různých rukopisech. Zajímalo nás, zda se na jednotlivých pozicích vyskytují stejná adjektiva, nebo zda si konkurují desubstantivní adjektiva náležející k různým slovtvorným typům, případně zda si slovtvorně utvářená adjektiva konkurují s adjektivy nemotivovanými. Předpokládali jsme, že naše analýza ukáže na nevyhraněnost slovtvorných typů adjektiv v Dalimilově kronice, dále jsme předpokládali, že některé slovtvorné typy budou zastoupeny čteněji než jiné.

Získané doklady jsme podrobili slovtvorné analýze, u všech dokladů jsme určili základové slovo, slovtvorný základ a slovtvorný formant. Na základě slovtvorné analýzy jsme slova zařadili ke slovtvornému typu. V rámci slovtvorných typů jsme získané doklady rozdělili dle sémantiky slov základových. U každého slovtvorného typu jsme sledovali konkurenci na jednotlivých pozicích v různých rukopisech s jinými slovtvornými typy.

Materiálovým východiskem bakalářské práce byla Staročeská kronika tak řečeného Dalimila. 1 a 2 (Daňhelka, Hádek, Kvítková, 1988) a Staročeská kronika tak řečeného Dalimila: index slov a tvarů (1. část – substantiva, adjektiva) (Pasáčková, Spěváčková, 2013). Jazykový materiál obsahující všechna adjektiva ze všech rukopisů čítal celkem 690 adjektiv. Podrobné analýze jsme podrobili adjektiva desubstantivní, která čítala 287 lemmat.

1. Teoretická část

1.1 Slovotvorba

Předmětem zkoumání slovotvorby je utvářenost slov, slova jsou chápána jako výsledky procesů tvoření, dále jsou zkoumány slovotvorné postupy. Podle P. Hausera (1996) tvoření slov zkoumá způsoby a prostředky, jakými se nová slova tvoří a jak se slova na základě své slovotvorné stavby začleňují do slovní zásoby či jaké vztahy je pojí s ostatními jednotkami.

1.2 Základní pojmy slovotvorby

Základními slovotvornými vztahy jsou fundace a motivace. Jedná se o paralelně stojící vztahy mezi slovem základovým a slovem nově utvořeným.

Pojem fundace lze vysvětlit jako vztah zakládání se – nově vzniklé slovo (fundované) se zakládá na slově již existujícím (fundujícím) (srov. Z. Rusínová, 2017).

Pojem motivace lze vysvětlit jako vztah odkazování – existujícím slovem základovým (motivujícím) objasňujeme formální nebo sémantickou stránku slova utvořeného (motivovaného).

Určením směru motivace/fundace se míní, že složitější výraz je objasňován výrazem méně složitým. V řadě případů může být směr motivace/fundace zastřen a je tak možno/nutno předpokládat motivaci/fundaci obousměrnou. Může tomu tak být z důvodů historických, dále z důvodu významové nedostatečnosti nebo nedostatečnosti formálních kritérií. Slovo může mít motivaci/fundaci několikerou, nemusí být pro určité slovo pouze jediná – pak se jedná o tzv. polymotivaci (srov. Z. Rusínová, 2017).

1.3 Způsoby tvoření slov

Tvoření slov je prostředkem vytváření nových jednoslovných pojmenování, která vznikají na základě již existujících slov pomocí tří slovotvorných způsobů: derivace, kompozice, abreviace.

Základním způsobem tvoření slov je derivace neboli odvozování, nové slovo je utvářeno na základě jednoho slova fundujícího. Jedná se o nejrozšířenější způsob tvoření slov v češtině, spočívá ve změně morfémové stavby slova fundujícího. Při odvozování rozlišujeme odvozovací základ a odvozovací formant. Podle formantu lze rozlišit různé slovotvorné postupy. Při slovotvorném postupu prefixace je kmen slova rozšířen o prefix, o sufixaci hovoříme v případě, že je kmen rozšířen o sufix, je-li kmen slova rozšířen o koncovku, jedná

se o konverzi. Nové slovo může být utvořeno také prefixem i sufixem (koncovkou) zároveň. Jedná se pak o postup prefixálně-sufixální nebo prefixálně-konverzní.

Dalším slovotvorným způsobem je kompozice, v češtině se uplatňuje v mnohem menší míře. Na rozdíl od derivace je nové slovo utvářeno na základě dvou nebo více slov.

Poslední slovotvorný způsob, který plní okrajovou funkci při tvoření slov, je abreviace. Tímto způsobem vznikají zkratky a zkratková slova, která se mluvnicky chovají jako substantiva. Abreviace neboli zkracování tvoří nová pojmenování z částí jednotlivých slov souslovného pojmenování.

1.4 Slovotvorná analýza

Slovotvorná analýza představuje rozdělení slova na slovotvorný formant a slovotvorný základ, této analýze se podrobují pouze slova fundovaná/motivovaná. Prvním krokem slovotvorné analýzy je určení základového slova ke slovu odvozenému. Dalším krokem je určení slovotvorných postupů a prostředků (formantů a spolufornantů), na kterých se jeho slovotvorná podoba zakládá.

1.4.1 Slovotvorný základ

Slovotvorný základ je část slova fundovaného, která je shodná s odvozovacím základem slova fundujícího, jedná se o část slova, která zůstane po oddělení slovotvorného formantu, to nebrání tomu, aby slovotvorným základem zůstalo i celé slovo základové. Slovotvorný základ může být do určité míry modifikován různými hláskovými změnami (M. Dokulil, 1962, s. 135).

1.4.2 Slovotvorný formant

Slovotvorný formant je „úhm formálních rysů, jimiž se liší odvozené slovo od slova základového. ... Hlavní funkcí formantu je formování základového slova.“ Formanty mohou být slovotvorné prefixy, slovotvorné sufixy, soubory tvaroslovných koncovek a různé kombinace těchto morfémů (M. Dokulil, 1962, s. 137).

1.5 Slovotvorný typ a slovotvorná kategorie

Každý slovotvorně utvářený lexém můžeme přiřadit k příslušnému slovotvornému typu a k příslušné slovotvorné kategorii. Tyto dva pojmy spolu velice úzce souvisí a jsou považovány za základní organizační principy slovotvorného systému.

Za jeden slovotvorný typ považujeme taková slova, která jsou tvořena: „stejným způsobem za stejných podmínek a se stejným obecným významem. Po stránce formální reprezentuje slovotvorný typ jednotný formant.“ Dále je důležitá slovnědruhovú příslušnost základového slova, podle které utvořená slova také rozdělujeme (P. Hauser, 1986, s. 108).

Slovotvorná kategorie je hierarchicky nadřazena slovotvornému typu, uplatňuje se v rámci jednoho slovního druhu. „Zahrnuje zpravidla několik slovotvorných typů spojených obecným významem. Zatímco typ tvoří jednota formantu a významu,“ kategorii tvoří pouze jednota významu, od určitého formantu kategorie abstrahuje (P. Hauser, 1980, s. 109).

Širším pojmem než kategorie slovotvorná je kategorie onomaziologická, ty dělíme do tří skupin podle významového poměru utvořeného slova k slovu základovému. Jedná se o kategorie: a. mutační – tato kategorie zahrnuje slova označující jinou skutečnost nežli slova základová; b. transpoziční – slovo utvořené a základové v této kategorii nese společný základní význam, který je transponován do jiného slovního druhu; c. modifikační, která zahrnuje dvojice slov, kdy se odvozené slovo liší pouze určitým příznakem od významu slova základového (P. Hauser, 1986, s. 109, 110).

1.6 Produktivnost

Soustava utvářenosti slov jazyka se v různých obdobích může lišit, a to jak z hlediska funkce jednotlivých slovotvorných způsobů a prostředků, tak z hlediska využití jejich systémové hodnoty. Schopnost slovotvorných prostředků účastnit se procesu tvoření nových slov se nazývá produktivnost. Lze rozlišit slovotvorné prostředky, jejichž postavení je z hlediska systému ústřední, a prostředky mající postavení spíše okrajové. V tomto smyslu lze rozlišit slovotvorné prostředky produktivní a neproduktivní (srov. M. Dokulil, 1962, s. 77).

1.7 Adjektiva a specifika slovotvorně utvářených adjektiv

Adjektiva pojmenovávají konstantní (statické) příznaky substancí, vyjadřují vlastnosti nebo vztahy, jedná se o autosémantický ohebný slovní druh.

Ze slovotvorného hlediska dělíme adjektiva na primární (nemotivovaná) a sekundární (motivovaná – odvozená či složená). Slovotvorně utvářená adjektiva mohou být odvozena: od sloves (deverbativní), od podstatných jmen (desubstantivní), od přídavných jmen (deadjektivní) a od příslovcí (deadverbiální) či předložkových pádů substantiv.

Z hlediska onomaziologické kategorizace se při odvozování adjektiv od sloves a od substantiv nejvýrazněji uplatňuje kategorie mutační. Odvozování adjektiv od adjektiv se

zakládá na kategorii modifikační a odvozování adjektiv od příslovcí (popř. předložkových pádů substantiv) na kategorii transpoziční (srov. Mluvnice češtiny 1, 1986, s. 316, 317).

1.7.1 Adjektiva odvozená ze substantiv

Desubstantivní adjektiva jsou v současných mluvnících češtiny tradičně rozdělována na relační (vztahová) a kvalitativní (jakostní).

Adjektiva relační vyjadřují vztah k jiné substanti, „pojmenovávají relativně stálý atributivní příznak určované substance, a to na základě blíže nespécifikovaných, dějových i nedějových vztahů k jiné substanti“ (Mluvnice češtiny 1, 1986, s. 350). Na rozdíl od adjektiv kvalitativních je nemůžeme stupňovat, výjimkou je užití v přeneseném významu. K této skupině adjektiv řadíme také adjektiva posesivní, která nejčastěji vyjadřují vztah přivlastňování k základu, od něhož jsou utvořena (srov. Příruční mluvnice češtiny, 2008, str. 281).

Kvalitativní adjektiva podle PMČ vyjadřují konstitutivní znaky substanti, kterými se odlišují od substanti jiných. Kromě pojmenování atributivního příznaku určované substance zároveň vyjadřují i hodnocení tohoto příznaku jako vlastnosti (srov. Mluvnice češtiny 1, 1986, s. 370). Na rozdíl od adjektiv relačních je u nich možné vyjádřit jejich intenzitu (míru). Odvozují se od substantiv pojmenovávajících jak konkréta, tak abstrakta.

Při rozdělení adjektiv do těchto dvou skupin však můžeme nacházet významové skupiny přechodné, hranice mezi oběma skupinami není ostrá.

1.8 Dalimilova kronika

Staročeskou kroniku tak řečeného Dalimila označujeme za jedno ze základních děl z doby prvního rozkvětu česky psané literatury na přelomu 13. a 14. století. Tato kronika je jedinečným pramenem pro dobu svého vzniku, a to především díky úplnému dochování v pramenech, které jsou na sobě v naprosté většině nezávislé, její starobylosti a jejímu aktuálnímu obsahu. Jedná se o rozsáhlé veršované dílo, které v původní podobě čítalo 5 569 veršů. Jeho stará podoba je dochována v několika zlomcích, blízkých podobě, kterou jí dal autor. Přesto, jak uvádí Daňhelka (1988), přesnou podobu díla lze rekonstruovat jen hypoteticky. V úplných rukopisech se vyskytují jazykové inovace různého stupně, podoba je různě modifikována dle potřeb doby, kdy byl pořízen opis.

Textové prameny Dalimilovy kroniky jsou rozděleny do tří skupin tzv. redakcí. S rozdělením přišel Josef Jireček v knize Rýmovaná kronika česká tak řečeného Dalimila, která byla vydána r. 1877 (N. Kvítková, 1974, s. 21).

V následujícím přehledu uvádíme rozdělení rukopisů do jednotlivých redakcí:

- první redakce – zlomky Hanušovy, zlomky Hradecké, rukopis Cambridžský, zlomek Olomoucký, rukopis Františkánský, Vídeňský a zlomek Strahovský;
- druhá redakce – rukopisy Lobkovický, Cerronský, Fürstenberský a Pelclův;
- třetí redakce – rukopis Zebererův (N. Kvítková, 1974, s. 9).

2. Praktická část

Materiálovým východiskem bakalářské práce byly dochované rukopisy Dalimilovy kroniky, edice Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 1 a 2 (Daňhelka, Hádek, Kvítková, 1988) a Staročeská kronika tak řečeného Dalimila: index slov a tvarů (1. část – substantiva, adjektiva) (Pasáčková, Spěváčková, 2013).

Excerpcí jsme získali celkem 690 adjektiv doložených ve všech dochovaných rukopisech. Získaný materiál se pro podrobnou analýzu ukázal jako příliš rozsáhlý, proto jsme analýzu zúžili pouze na adjektiva desubstantivní. Výsledný zkoumaný materiál poté zahrnoval 287 lemmat. Při zařazení lexému ke slovtvornému typu respektujeme pravidelný hláskový vývoj, a k jednomu lemmatu proto řadíme i varianty, jejichž existenci lze takovým vývojem vysvětlit, např. *Žatečský/žatečský/žatecký*.

Postup práce byl následující. Nejprve jsme vyhledali všechna doložená adjektiva, rozdělili je na motivovaná a nemotivovaná (nemotivovaným jsme dále nevěnovali pozornost), u slovtvorně utvářených adjektiv jsme určili základové slovo a vydělili skupinu adjektiv desubstantivních. U desubstantivních adjektiv jsme provedli slovtvornou analýzu, vedle základového slova jsme určili slovtvorný základ, slovtvorný formant, určili jsme slovtvorný způsob a postup. Doklady jsme rozdělili do skupin podle přináležitosti ke slovtvornému typu. Ve shodě s HMČ a MČ1 jsme u všech slov určili, zda se jedná o adjektivum kvalitativní nebo relační. Relační adjektiva dělíme do dvou skupin na adjektiva vyjadřující posesivitu kolektivní a vyjadřující posesivitu individuální, další slovtvorné typy uvádíme v kapitole s názvem *Další relační adjektiva*. Věnovali jsme pozornost mluvnické kategorii rodu základového slova, sledovali jsme, zda se jedná o maskulinum, femininum či neutrum, a zaměřili jsme se také na sémantiku základových slov. Podle sémantiky a rodu základového slova jsme v rámci slovtvorného typu doklady dále roztřídili.

Nakonec jsme podle lokace sledovali konkurenci adjektiv v dochovaných rukopisech. Zajímalo nás, zda si adjektiva náležející k určitým slovtvorným typům konkurují na stejných místech s jinými slovtvorně či neslovtvorně utvářenými adjektivy. Nesledovali jsme konkurenci adjektiv s jinými slovními druhy.

Ke každému slovtvornému typu nejprve uvádíme příslušnou charakteristiku, tak jak je uvedena v Historické mluvnici češtiny (A. Lamprecht, J. Bauer, D. Šlosar 1986) nebo v Mluvnici češtiny 1 (1986). Následně uvádíme počet lemmat doložených ve zkoumaném materiálu, poté uvádíme charakteristiku sémantické skupiny základových slov a příklady

doložených lemmat, pokud ve zkoumaném materiálu nacházíme méně než pět lemmat dané skupiny, uvádíme je všechny, nacházíme-li jich víc, uvádíme pět příkladů. V posledním odstavci udáváme tři příklady lemmat v kontextu, na konkrétních pozicích v příslušných rukopisech.

Podle lokace adjektiva hodnotíme u každého slovotvorného typu jeho případnou konkurenci s jinými slovotvornými typy. V případě, že je konkurence v rukopisech doložena, uvádíme všechna získaná lemmata (ke každému lemmatu uvádíme jeden příklad na konkrétní pozici). Pokud je konkurence daného slovotvorného typu četná a vstupuje do ní více slovotvorných typů adjektiv, přikládáme pro přehlednost tabulku. Do závěru každého slovotvorného typu také zahrnujeme, zda námi získané údaje korespondují s údaji uvedenými ve sledovaných mluvnících.

2.1. Kvalitativní adjektiva

2.1.1 Slovtvorný typ se sufixem *-atý*

Sufix *-atý* je dynamický, nese „významový odstín „vyznačování se tím, co vyjadřuje základní jméno“, tj. význam objektové posesivity. Pojí se výhradně se základy konkrét. Základní podoba *-atý* se spojuje se základy maskulin, feminin i neuter“ (Historická mluvnice češtiny, 1986, str. 303).

Tento slovtvorný typ je ve zkoumaném materiálu doložen třemi lemmaty. Jedná se o odvozeniny z pojmenování částí lidských organismů: *bradatý* – základovým slovem je femininum, *rohatý* – základovým slovem je maskulinum, *ušatý* – základovým slovem je neutrum. Tato slovtvorně utvářená adjektiva charakterizují živé bytosti podle výrazného, neobvyklého, jakostně odlišného zevnějšího atributu.

08/14 *řkúc: „Podbímy pod sě ty bradaté kozly!“*, *bradaté* V, C, F, S, L, P, Cr, Fs, Z, Jš; 73/18 *a v zlatě panna s strělu rohatú*, *rohatú* V, C, F, L, P, Cr, Fs, Z, Jš; 23/14 *za bóh jmajě výra ušatého.*“, *ušatého* V, C, F, L, P, Cr, Fs, Z, Jš.

Všechna doložená adjektiva jsou odvozeninami z konkrét. Ve zkoumaném materiálu jsme nenalezli žádný doklad konkurence tohoto slovtvorného typu na totožné pozici v různých rukopisech s jiným slovtvorným typem.

2.1.2 Slovtvorný typ se sufixem *-avý*

Podle HČM se sufix *-avý*, až na výjimky, pojí pouze se základy konkrét, dále je jeho produktivita omezena tím, že je spojitelný pouze se základovými slovy feminin. Tento sufix ve staré češtině konkuruje sufixu *-atý*, který toto rodové omezení nemá (srov. Historická mluvnice češtiny, 1986, str. 304).

Slovtvorný typ se sufixem *-avý* je ve zkoumaném materiálu doložen dvěma lemmaty. Nacházíme odvozeniny od pojmenování neživých substancí, základovými slovy jsou feminina: *krvavý* a *chrastavý/krastavý*¹.

20/10 *až potoci krvaví tečiechu.*; *krvaví* V, C, F, L, P, Fs, Z, Jš; 04/29 *Češte své i krastavo*; *krastavo* V, C, L, P, Jš, *chrastavo* F, Cr.

¹ Základovým slovem adjektiva *chrastavý/krastavý* je *chrast/krast*, v ESSČ je u tohoto substantiva uvedena dvojitá rodová charakteristika (femininum, maskulinum).

Analyzovaná adjektiva jsou odvozeninami z konkrét. Tento slovotvorný typ si ve zkoumaném materiálu s žádným jiným slovotvorným typem nekonkuruje.

2.1.3 Slovotvorný typ se sufixem *-ivý*

Sufix *-ivý* je dynamický, odvozuje kvalitativní adjektiva od základů abstrakt. Základovými slovy mohou být jak maskulina, tak neutra, feminina však převládají. Tato přípona ve staré češtině konkuruje příponě *-ný*, která se pojí se stejnými slovotvornými základy, např. *milostivý/milostný* (Historická mluvnice češtiny, 1986, str. 304).

V analyzovaném materiálu nacházíme tři lemmata náležející k tomuto slovotvornému typu. Jedná se o adjektiva odvozená z abstrakt, základovými slovy jsou feminina: *dobrotivý, lstivý, milostivý*.

56/60 *a dobrotivého kněze v zemi nechati; dobrotivého V, C, F, L, Z, Jš; 35/05 nalezechu lstivú radu; lstivú P; 21/03 vzáta na člověka jeho milostivého.; milostivého V, C, F, L, Cr, Fs.*

Konkurence slovotvorného typu se sufixem *-ivý*

Konkurenci ve zkoumaném materiálu nacházíme u adjektiv *milostivý* a *dobrotivý*. Obě adjektiva si na totožných pozicích konkurují s adjektivy nemotivovanými. Adjektivum *dobrotivý* na témže místě v různých rukopisech dokládá nemotivované adjektivum *dobrý*. Adjektivum *milostivý* si na totožných pozicích konkuruje s adjektivem *milostný* utvořeným příponou *-ný*

A s nemotivovaným adjektivem *milý* (55/37 *Že jmajúce kněze dobrého, dobrého V, F, Z, dobrotivého L, Jš; 21/04 člověka jeho milostivého, milostivého V, C, F, L, Cr, Fs; milostného P, milého Z, Jš*).

Adjektiva náležející k tomuto slovotvornému typu jsou odvozena od abstrakt základů feminin bez výjimky. Konkurenci nacházíme především s adjektivy nemotivovanými (*milý, dobrý*), v jednom případě také s adjektivem náležejícím ke slovotvornému typu se sufixem *-ný* (*milostný*).

2.1.4 Slovotvorný typ se sufixem *-ovitý*

Sufix *-ovitý* utváří zejména adjektiva, která popisují substanci na bázi příznaku či vlastnosti, které mají společné s jinou substancí. Jedná se spíše o znaky vnější, jako je vzhled, tvar, podoba ale i znaky vnitřní jako je např. chování (srov. Mluvnice češtiny 1, 1986, s. 374).

Ve zkoumaném materiálu nalézáme dvě lemmata tohoto slovtvorného typu. Nacházíme odvozeninu od názvu stavby: *domovitý* – základovým slovem je maskulinu a odvozeninu od abstrakta: *jmenovitý* – základovým slovem je neutrum.

105/18 *a domovité věci po dřeví sbíráchu, domovité* V, P, Cr, Z, F, L, Jš; 74/34 *dvě stě jmenovitých zbichu, jmenovitých* Z, F.

Konkurence slovtvorného typu se sufixem -ovitý

Konkurenci u tohoto slovtvorného typu nacházíme u adjektiva *jmenovitý*. Toto adjektivum je užito v rukopise Františkánském a Zebererově. Rukopisy Vídeňský, Cambridžský, Lobkovický a Ješínův dokládají deverbativní adjektivum *jmenovaný* s příponou *-ný* (74/34 *dvě stě jmenovitých zbichu; jmenovitých* Z, F; *jmenovaných* V, Jš, C, L).

Z analyzovaného materiálu nevyvozujeme zákonitosti základových slov tohoto slovtvorného typu. Konkurenci s dalšími slovtvornými typy desubstantivních adjektiv rovněž nenacházíme, zkoumaný materiál dokládá pouze konkurenci adjektiva desubstantivního s adjektivem deverbativním.

2.1.5 Slovtvorný typ se sufixem -ný

Sufix *-ný* je využíván pro tvoření adjektiv kvalitativních i relačních. Pokud jsou tímto sufixem utvářena kvalitativní adjektiva, nejčastěji se pojí se základy abstrakt všech rodů (se základy neuter však řidčeji). Můžeme se setkat i s odvozeninami z konkrét, ty jsou ale málo početné (Historická mluvnice češtiny, 1986, str. 303).

Ve zkoumaném materiálu nacházíme 35 lemmat tohoto slovtvorného typu. Nejpočetnější skupinu slov tvoří adjektiva odvozená od abstrakt: *biedný, hanebný, pilný, rozkošný, svobodný* – základovými slovy jsou feminina, *dlužný, prospěšný, rozumný, užitečný, vděčný* – základovými slovy jsou neživotná maskulina, *bezpečný, násilný* – základovým slovem je neutrum.

Dále v materiálu nacházíme tři lemmata odvozená od konkrét: *dvorný, pokojný* – základovými slovy jsou maskulina, *barevný* – základovými slovy jsou feminina.

Nacházíme odvozeniny od názvu nadpřirozené bytosti: *nábožný, sbožný* – základovým slovem je maskulinum životné.

100/18 *i před Horníky bezpečna neběsta, bezpečna* V, C, F, L, P, Cr, Fs, Z, Jš; 77/20 *jenž jmu dvěma penězoma dlužen bieše, dlužen* V, C, F, L, P, Cr, Z, Jš; 93/08 *a jmě proti Němcóm prospěšné bojě, prospěšné* V, F, K, L, P, Cr, Fs, Z, Jš.

Konkurence slovtvorného typu se sufixem *-ný*

Nacházíme konkurenci slovtvorného typu se sufixem *-ný* se slovtvorným typem se sufixem *-ivý*. Tato konkurence je doložena adjektivy *milostný* a *milostivý* (21/04 *člověka jeho milostivého.; milostivého* V, C, F, L, Cr, Fs; *milostného* P).

Dále nacházíme konkurenci synonymních adjektiv se sufixem *-ný* odvozených od různých základových slov a konkurenci s adjektivy nemotivovanými:

- **barevný** v konkurenci s **harovaný, merhovaný**
 - 60/46 *harované rúcho rád nosieše, harované* V, C, F, L, P, Fs, Jš, *merhované* Z, Jš, *barevné* Cr
- **dvorný** v konkurenci s **divný**
 - 67/30 – *tuto tobě jáz divné povědě –*, *divné* F pod. Z, *dvorné* L, Cr
- **milostný** v konkurenci s **milý**
 - (21/04 *člověka jeho milostivého.; milostivého* V, C, F, L, Cr, Fs; *milostného* P, *milého* Z, Jš)
- **pilný** v konkurenci s adjektivy **snažný, známý** a **tajný**
 - 00/21 *Neb jejie písaři nevelmi sú snažni byli, snažni* V, C, F, P, Fs pod. Jš, *známi* S, Z, *pilni* Cr
 - 63/06 *vecě: „Báto, třeba mi s tobú mluviti čsos tajného”, tajného* V, C, F, L, P, Fs, Z, Jš, *pilného* Cr
- **rozkošný** v konkurenci s adjektivy **šlechtný** a **milý**
 - 102/60 *a šlechtné dietky u Horníkov zemřieti chtiechu, šlechtné* V, F, L, Jš, *rozkošné* Cr
 - 98/26 *Čsoť to milé dietě učinilo, milé* V, C, F, L, Z, Jš, *rozkošné* P, Cr, Fs
- **rozumný** v konkurenci s **múdrý**
 - 18/14 *a v radě člověka múdrého, múdrého* V, C, F, L, Cr, Fs, Z, Jš, *rozumného* P
- **vděčný** v konkurenci s **věčný**
 - 18/42 *jedno jmene dobrého a paměti věčné hledáchu, věčné* C, F, L, P, Cr, Fs, Z, Jš, *vděčné* Z.

Adjektiva, která jsou doložena u tohoto slovtvorného typu, jsou převážně odvozeninami od abstrakt, odvozeniny od konkrét tvoří pouze velmi malá část tohoto slovtvorného typu. Konkurenci slovtvorného typu se sufixem *-ný* s dalším slovtvorným typem, a to se slovtvorným typem se sufixem *-ivý*, nacházíme pouze u jednoho adjektiva.

U tohoto slovtvorného typu nacházíme skupinu adjektiv, které si v různých rukopisech konkurují s odvozeninami s týmž slovtvorným sufixem odvozenými od jiného základového slova (srov. např. *dvorný* a *divný*) či s adjektivy nemotivovanými. Konkurence synonymních adjektiv tvořených totožným sufixem může ukazovat na vyhraněnost tohoto slovtvorného typu.

2.1.6 Slovtvorný typ se sufixem *-lý*

Ve zkoumaném materiálu je doloženo jedno adjektivum tohoto slovtvorného typu: *vzteklý/vsteklý*. Tímto sufixem jsou tvořena především adjektiva deverbativní. U tohoto adjektiva se ale uplatňuje sekundární či paralelní motivace dějovým substantivem, v takovém případě by se jednalo o odvozeninu z abstrakta, základovým slovem je femininum (srov. Mluvnice češtiny 1, 1986, s. 328).

08/46 *a po vsiej zemi jako vzteklú běhajúce, vzteklú Hr, C, F, L, P, Jš, vsteklú Cr, Fs, vsteklé V, vzteklé S.*

U tohoto slovtvorného typu nenacházíme konkurenci s jinými slovtvornými typy.

2.1.7 Slovtvorný typ se sufixem *-ilý*

Jedná se o zcela unikátní slovtvorný typ, jeho popis jsme nenalezli v odborné literatuře.²

V analyzovaném materiálu tuto příponu nalézáme u jednoho lemmatu. Jedná se o adjektivum odvozené od pojmenování osoby, základovým slovem je životné maskulinum: *chlapilý* (06/08 *mého chlapieho urozenie; chlapieho Z*).

Konkurence slovtvorného typu se sufixem *-ilý*

Adjektivum *chlapilý* je doloženo pouze v Zebererově rukopisu, v ostatních rukopisech nacházíme adjektiva *chlapí* a *chlapský* odvozená formantem *-í* a sufixem *-ský* (06/08 *mého chlapieho urozenie; chlapieho V, F, L, P, Cr, Jš, C; chlapského S, Fs; chlapilého Z*).

² Adjektivum *chlapilý*, které dokládá analyzovaný materiál, je uvedeno v ESSČ.

K tomuto slovotvornému typu náleží pouze jedno adjektivum odvozené od konkréta rodu mužského životného. Ve zkoumaném materiálu nacházíme konkurenci se slovotvorným typem *-ský* a se slovotvorným typem konvertovaným *-í*.

2.1.8 Dílčí závěr

V analyzovaném materiálu nacházíme sedm slovotvorných typů tvořících kvalitativní adjektiva. Jedná se o slovotvorné typy se sufixy: *-atý*, *-avý*, *-ivý*, *-ovitý*, *-ný*, *-lý*, *-ilý*.

Kategorie kvalitativních desubstantivních adjektiv ve zkoumaném materiálu čítá 47 lemmat z celkových 287. Nejpočetněji je v této kategorii zastoupen slovotvorný typ se sufixem *-ný* s počtem 35 lemmat. Nejméně produktivními slovotvornými typy jsme shledali slovotvorné typy se sufixy *-lý* a *-ilý*, každý z těchto slovotvorných typů čítá pouze jedno lemma. Ostatní slovotvorné typy čítaly dvě nebo tři lemmata.

Třídění adjektiv podle sémantických skupin základových slov ukázalo na velký a různorodý rozsah sémantických skupin, které mohou tvořit kvalitativní adjektiva desubstantivní.

Konkurenci nalézáme u čtyřech slovotvorných typů, jedná se o slovotvorné typy se sufixy: *-ivý*, *-ovitý*, *-ný* a *-ilý*. Kromě konkurence s jinými slovotvornými typy, kterou sledujeme primárně a která u této kategorie není četná, nalézáme konkurenci s adjektivy nemotivovanými a u slovotvorného typu se sufixem *-ný* ještě navíc nacházíme skupinu adjektiv, u které je doložena konkurence synonymních adjektiv se sufixem *-ný* odvozených od různých základových slov.

Naše závěry potvrzují údaje uvedené v HMČ či MČ1.

2.2 Relační adjektiva

2.2.1 Adjektiva vyjadřující posesivitu kolektivní: *-ský, -í, -ový*

V rané staré češtině se posesivní adjektiva rozdělila do dvou kategorií. První skupinou jsou adjektiva, která vyjadřují posesivitu kolektivní (*-ský, -í, -ový*), druhou skupinou jsou adjektiva vyjadřující posesivitu individuální (*-óv/-in*). Dále se vyhraňuje skupina adjektiv vystihujících vztah k místu. Prostředkem této skupiny je přípona *-ský* (jednoznačná, spojující se se základy neživotnými) a přípona *-ní* (všestrannější) (srov. Historická mluvnice češtiny, 1986, str. 299).

2.2.1.1 Slovtvorný typ se sufixem *-ský/-čský/-cký*

„V rané staré češtině se sufix *-ský* už jen ojediněle spojuje se základy pojmenování živočichů a zcela vzácně se jmény neživotnými nepojmenovávajícími místo (tento sufix je prostředkem kategorie adjektiv vyjadřujících vztah k místu). Počet formací se sufixem *-ský* přesto absolutně vzrůstá díky četným odvozeninám ze jmen osob a z pojmenovávání míst“ (Historická mluvnice češtiny, 1986, str. 298, 299).

Podle MČ1 přípona *-ský* a *-cký* existuje ve dvou komplementárních podobách, obě podoby pak mají další varianty, např. *-ovský, -ovický*. Přípona *-cký* je především poziční variantou přípony *-ský*, je-li základ slova zakončen na *-k* a *-c* (srov. Mluvnice češtiny 1, 1986, s. 360).

Vývojovým předstupněm sufixu *-ský/-cký* je varianta *-čský*, která je v našem materiálu doložena. Jedná se o pravidelnou změnu souhláskové skupiny³, ke které dochází na morfematickém švu slovtvorného základu a přípony odvozených adjektiv. Tato změna způsobuje četnou variantnost doložených lexémů (srov. Pasáčková, Spěváčková, 2013, s. 8).

V analyzovaném materiálu je doloženo 118 lemat tohoto slovtvorného typu, jedná se o nejčastěji zastoupený slovtvorný typ. Základovými slovy jsou substantiva všech rodů. Adjektiva rozdělujeme do skupin podle sémantiky základových slov.

³ Změna spočívá ve „splývání souhlásek ve skupinách *čs → c*, kdy sykavka v sousedství polosykavek *c, č* zaniká a kvalita polosykavky se mění (*řěčský → řecký*)“ (Staročeská kronika tak řečeného Dalimila. Index slov a tvarů: 1. část – substantiva, adjektiva, 2013, s. 8).

Nacházíme odvozeniny od proprií, názvů místních: *babylonský, berúnský, hradečský, krakovský, Poděbradský/Poděbrazský* – základovými slovy jsou maskulina; *lomničský, mohučský/mohutský, moravský/Moravský, pražský/prazký, poznaňský/poznavský* – základovými slovy jsou substantiva ženského rodu; *kladský, lučský, polabský, ústský/úšcký* – základovými slovy jsou neutra.

Dále nacházíme odvozeniny od názvů zeměpisných pojmů: *rajský, světský/svěcký* – základovými slovy jsou maskulina; *říšský⁴, zemský* – základovými slovy je feminina; *nebeský, pomezský* – základovými slovy jsou neutra.

Zastoupena jsou také adjektiva odvozená od názvů obyvatelských: *češský/čěšský, médský, saský/sacký, srbský/siberský, taterský* – základovými slovy jsou maskulina; od pojmenování osob: *kacieřský, křesťanský/křesťanský, panský, pohanský; děvecký⁵, ženský; děcský/dětečský/dětský, dětinský* -- základovými slovy jsou substantiva všech rodů. V jednom případě je adjektivum odvozeno od názvu nadpřirozené bytosti, základovým slovem je maskulinum: *božský*; jedno adjektivum je odvozeno od jména hromadného, základovým slovem je maskulinum: *ludský*.

V materiálu nacházíme dvě adjektiva odvozená od pojmenování živočichů: *konský, peský* – základovými slovy jsou maskulina životná.

Nacházíme odvozeniny od názvů staveb: *dvorský, hradský, špitálský* – základovými slovy jsou maskulina neživotná.

Jedno adjektivum je odvozeno od pojmenování neživotného, základovým slovem je neutrum: *sedlský*.

Materiál dokládá adjektivum *vojenský*, u něhož je možná dvojí motivace, substantivem *vojna* (femininum), nebo substantivem *vojenství* (neutrum), základovým slovem je tedy buď abstraktní jméno, nebo jméno odvětví činnosti (srov. Mluvnice češtiny 1, 1986, s. 365).

46/14 *a jako řepí z konské hřívý, konské V, C, F, L, P, Cr, Fs, Z, Jš; 22/34 že médské panie Cyrovi též byly spáchaly, médské C, F, L, P, Cr, Fs, Z, Jš, médeské V; 30/20 aby naše duše přinesl k královstv'ú nebeskému, nebeskému V, H, C, F, L, P, Cr, Z, Jš, pod. Fs.*

⁴ Ve Vídeňském rukopisu je na místě 100/16 místo adjektiva *říšský* uvedeno *řečský* (sic).

⁵ Toto adjektivum je doloženo pouze ve Vídeňském rukopise a ESSČ ho nedokládá.

Konkurence slovotvorného typu se sufixem *-ský/-cký/-čský*

V analyzovaném materiálu si slovotvorný typ se sufixem *-ský/-cký/-čský* konkuruje na stejných pozicích v různých rukopisech se slovotvornými typy se sufixy *-ný (-ěný)*, *-óv*, *-ový*, *-ilý*, *-cí* a se slovotvorným typem konvertovaným s formantem *-í*. Konkurenci nacházíme u adjektiv:

- **biskupský** (93/54 *Dobeš na biskupí stolec vznide; biskupí* V, pod. C, F, L, *na biskupský* Jš, *na biskupón* Cr),
- **božský** (76/52 *přijide jmu božie útěcha, božie* V, F, pod C, L, P, Cr, Fs, Jš; *božská* Z),
- **dětinský** (50/28 *Prostřed Sas přijide kněz 'u dětiná vnada, dětiná* V, C, Cr, Fs, *dětiná* F, Z, Jš, *dětinská* P),
- **děvecký** (10/81 *Ostuchu mužě dievčie střely, dievčie* C, F, O, S, L, P, Cr, Jš, *děvecké* V, *dievčé* Z),
- **hrdinský** (89/06 *a životem hrdinským bieše, hrdinským* V, C, *hrdinným* L pod. Z, *hrdiným* Cr, Jš, *hrdinský* F),
- **chlapský** (06/08 *mého chlapieho urozenie; chlapieho* V, F, L, P, Cr, Jš, C; *chlapského* S, Fs; *chlapilého* Z),
- **kněžský** (64/23 *Ot kněžích ran také jiskry jdiechu; kněžích* V, C; *kněžských* Cr; *kniežecích* F, L, P, Jš; *kniežécích* Z, *kniežeckých* Fs),
- **kniežecký** (64/23 *Ot kněžích ran také jiskry jdiechu; kněžích* V, C; *kněžských* Cr; *kniežecích* F, L, P, Jš; *kniežécích* Z, *kniežeckých* Fs),
- **mučedlnický** (32/48 *s korunú mučenníkovú k bohu dojide, mučenníkovú* V, C, *mučedlníkovú* F, Fs, pod. L, *mučedlnickú* P, Jš, *mučedlničí* Z),
- **mužský** (11/11 *Mužské síly se bojiece, mužské* V, O, S, L, P, Cr, Fs, Z, *mužie* C, F, Jš),
- **švábský** (99/36 *i zbavi ten kraj plena švábského, švábského* C, L, Z, Jš pod. F, *švábového* V),
- **vršovský/Vršovský/Vršovičský/vršovický** 56/58 *zahladi vešken Vršov pluk; Vršov* V, pod P, *vršovický* Cr, Z, Jš, *vršovský* Fs).

	Slovotvorný typ se sufixem <i>-ský/-cký/-čský</i>						
	lemma	<i>-í</i>	<i>-ový</i>	<i>-óv</i>	<i>-ný (-ěný)</i>	<i>-ilý</i>	<i>-cí</i>
1.	<i>biskupský</i>	x		x			
2.	<i>božský</i>	x					
3.	<i>dětinský</i>				x		
4.	<i>děvecký</i>	x					
5.	<i>hrdinský</i>				x		
6.	<i>chlapský</i>	x				x	
7.	<i>kněžský</i>	x					
8.	<i>kniežecký</i>						x
9.	<i>mučedlnický</i>	x	x				
10.	<i>mužský</i>	x					
11.	<i>švábský</i>		x				
12.	<i>vršovský/Vršovský/Vršovičský/vršovický</i>			x			
celkem	12	7	2	2	2	1	1

Slovotvorný typ se sufixem *-ský/-čský/-cký* je nejproduktivnějším typem ve zkoumaném materiálu, převládají odvozeniny od konkrét všech rodů nejrůznějších sémantických skupin.

Nejpočetněji zastoupenými skupinami v tomto slovotvorném typu jsou odvozeniny od názvů místních a od pojmenování osob, to je dáno především obsahovým zaměřením Dalimilovy kroniky

Konkurence je u tohoto slovotvorného typu vzhledem k vysokému počtu dokladů také nejpočetněji doložena, nacházíme ji u 12 lemmat. Nejvíce zastoupený konkurenční typ je slovotvorný typ konvertovaný s formantem *-í*, celkem u sedmi lemmat. Dále je konkurence doložena dvěma lemmaty u každého slovotvorného typu se sufixy *-ový*, *-óv* a *-ný*. Jeden doklad nacházíme u slovotvorných typů se sufixy *-ilý* a *-cí*. U početné skupiny odvozenin od názvů místních konkurenci nenacházíme.

2.2.1.1.1 Varianta se sufixem *-ovský/-ovický*

Podle HMČ se varianta *-ovský* ve staročeském období rovněž nachází na početním vzestupu, spojuje se s jednoslabičnými základy maskulin a někdy se základy jo-kmenovými (srov. Historická mluvnice češtiny, 1986, str. 298).

V analyzovaném materiálu nacházíme čtyři lemmata. Jedná se o adjektiva odvozená od pojmenování osoby: *královský*, *lotrovský*, *židovský* – základovými slovy jsou maskulina životná, lemma *micchalovský/michalovický* je odvozeno od propria jména osobního, základovým slovem je opět substantivum rodu mužského životného.

106/14 *aneb lotruom lotrovským k vůli býti* Fs; 87/18 *pro to sú koblúk židovský na ščit vzěli, židovský* V, C, F, L, Cr, Z, Jš; 94/27 *Tehdy pan Jan micchalovský jěde ... Fs, micchalovický* Cr.

Konkurence varianty se sufixem -ovský/-ovický

Konkurenci ve zkoumaném materiálu nacházíme pouze u adjektiva *královský*. Adjektivum se sufixem *-ovský* je na pozici 06/12 užito pouze v rukopise Zebererově, ve všech ostatních rukopisech na témže místě materiály dokládají adjektivum *králový* utvořené příponou *-ový* (06/12 *dojde králového řáda, králového* V, C, F, S, L, P, Cr, Fs, Jš, *královského* Z).

Adjektiva náležející k variantě se sufixem *-ovský/-ovický* jsou odvozeninami od konkrétního pojmenování osob. Konkurence je doložena jedním lemmatem, a to se slovotvorným typem se sufixem *-ový*.

2.2.1.2 Slovo tvorný typ konvertovaný s formantem -í

Tvarotvorný sufix *-í* se sdružuje se základovými slovy životnými, konkrétně s názvy osob a živočichů. V rané staré češtině se již neobjevuje ve významu vyjadřujícím individuální posesivitu, pokračuje pouze adjektivum *boží* (Historická mluvnice češtiny, 1986, str. 298).

Tento slovo tvorný typ je ve zkoumaném materiálu doložen 18 lemmaty. Základovými slovy jsou substantiva mužského a ženského rodu. Adjektiva rozdělujeme do skupin podle sémantiky základových slov.

Nacházíme skupinu adjektiv odvozenou od pojmenování osob: *biskupí*, *boží*, *chlapí*, *kněží*, *mučedlniči*⁶ – základovými slovy jsou maskulina; *dievčí* – základovým slovem je femininum.

Dále nacházíme odvozeniny od pojmenování živočichů: *křepelíci*, *osličí*, *sviní* – základovými slovy jsou feminina; *psí*, *tuří* – základovými slovy jsou maskulina.

⁶ Základovým slovem adjektiva *mučedlniči* podle ESSČ může být jak slovo *mučedlník* (maskulinum), tak slovo *mučedlnice* (femininum).

23/28 *a domy božie stavieše; božie* V, C, F, L, P, Cr, Fs, Z, Jš; 79/22 *a pro psí smrad brzo mřieti; psí* V, C, F, L, P, Cr, Fs, Z, Jš; 60/28 *a pro to byl na ščítě sviňú hlavu přijal; svini* V, F, Z.

Konkurence slovotvorného typu konvertovaného s formantem *-í*

Ve zkoumaném materiálu si tento slovotvorný typ konkuruje na stejných pozicích v různých rukopisech se slovotvornými typy s formanty *-óv, -ský/-čský/-cký, -ilý, -ový, -ný (-ěný), -ní*.

Konkurenci jsme našli u adjektiv:

- **biskupí** (93/54 *Dobeš na biskupí stolec vznide; biskupí* V, pod. C, F, L; *na biskupský* Jš, *na biskupón* Cr),
- **boží** (76/52 *přijide jmu božie útěcha, božie* V, F, pod C, L, P, Cr, Fs, Jš; *božská* Z),
- **dievčí** (10/81 *Ostuchu mužě dievčie střely, dievčie* C, F, O, S, L, P, Cr, Jš, *děvecké* V, *dievčé* Z),
- **chlapí** (06/08 *mého chlapieho urozenie; chlapieho* V, F, L, P, Cr, Jš, C; *chlapského* S, Fs; *chlapilého* Z),
- **kněží** (64/23 *Ot kněžích ran také jiskry jdiechu; kněžích* V, C; *kněžských* Cr; *kniežecích* F, L, P, Jš; *kniežécích* Fs),
- **křepelíčí** (60/48 *a proň křepeličnému miešku vacek vzděchu, křepeličnému* V pod. Jš, *křepeličnému* P, Fs, pod. C, F, *křepeličniemu* L, *křepelíčému* Z, *křepelíčiemu* Cr),
- **mučedlníčí** (32/48 *s korunú mučenníkovú k bohu dojde, mučenníkovú* V, C, *mučedlníkovú* F, Fs, pod. L, *mučedlnickú* P, Jš, *mučedlníčí* Z),
- **muží** (11/11 *Mušské síly sě bojiece, mužské* V, O, S, L, P, Cr, Fs, Z, *mužie* C, F, Jš),
- **tuří** (60/26 *mezi hrdinami jako tuří roh slovieše, tuří* V, F, P, Cr, Jš, *turový* Z)⁷.

V analyzovaném materiálu dále nacházíme synonymii základových slov se stejným významem. Adjektivum *svini* se na pozici 60/28 vyskytuje v rukopise Vídeňském, Františkánském a Zebererově, v ostatních rukopisech (Lobkovickém, Pelclově, Cerronském, Fürstenberském a Ješínově) sledujeme na totožné pozici adjektivum *vepřový* utvořené příponou *-ový* (60/28 *a pro to byl na ščítě sviňú hlavu přijal; svini* V, F, Z, *vepřový* L, P, Cr, Fs, Jš).

⁷ Na pozici 60/26 kromě konkurence se slovotvorným typem *-ový*, nacházíme konkurenci s neslovotvorně utvářeným adjektivem *tvrdý* a s adjektivem *tvrzný*, u kterého je možná dvojí motivace (od verba a od adjektiva).

	Slovotvorný typ konvertovaný s formantem <i>-í</i>						
	lemma	<i>-ský/-cký/-čský</i>	<i>-ový</i>	<i>-óv</i>	<i>-ný (-ěný)</i>	<i>-ní</i>	<i>-ilý</i>
1.	<i>biskupí</i>	x		x			
2.	<i>boží</i>	x					
3.	<i>dievčí</i>	x					
4.	<i>chlapi</i>	x					x
5.	<i>knieží</i>	x					
6.	<i>křepeličí</i>				x	x	
7.	<i>mučedlničí</i>	x	x				
8.	<i>muži</i>	x					
9.	<i>tuři</i>		x				
celkem	9	7	2	1	1	1	1

Adjektiva slovotvorného typu konvertovaného s formantem *-í*, která nacházíme, se pojí výhradně se základy životnými, konkrétně se jedná o odvozeniny od názvů osob a živočichů, přesně jak uvádí HMČ.

Konkurence tohoto slovotvorného typu je doložena osmi lemmaty, nejčastějším konkurenčním typem je slovotvorný typ se sufixem *-ský/-čský/-cký* (viz výše), a to v sedmi případech. Dále nacházíme konkurenci se slovotvornými typy se sufixy *-ový*, *-óv*, *-ný*, *-ní* a *-ilý*, vždy u jednoho lemmatu.

2.2.1.3 Slovotvorný typ se sufixem *-ový*

Dalším sufixem vyjadřujícím kolektivní posesivitu je sufix *-ový*. Podle HMČ se tento sufix spojuje se základy názvů životných, neživotných, osobních i zvířecích. Jedná se o sufix spojující se se základovými slovy mužského rodu, v staročeské době však překročil své původní rodové omezení a začal se pojít i se základy feminin. Jeho někdejší rodovým komplementárním protějškem byl sufix *-in* a *-iný* (srov. Historická mluvnice češtiny, 1986, str. 297, 298).

Lemmat tohoto slovotvorného typu nacházíme ve zkoumaném materiálu 12. Nacházíme odvozeniny od pojmenování osob: *ciesařový*, *králový*, *mučedlíkový/mučenníkový*; adjektivum odvozené od názvu obyvatelského: *švábový* a od jména osobního: *přemyslový*. Ve všech případech je základovým slovem maskulinum životné.

V materiálu nacházíme dvě adjektiva odvozená od pojmenování živočichů: *lvový*, *turový*, *vepřový* – základovými slovy jsou maskulina.

Jedno adjektivum je odvozeno od pojmenování rostliny, základovým slovem je femininum: *lipový*.

V neposlední řadě nacházíme adjektiva odvozená od pojmenování neživotných: *borový*, *sviecnový*, *oštěpový* – základovými slovy jsou maskulina.

44/17 *že nejmámy lučišč borových, borových* C, F, L, P, Cr, Fs, Z, Jš; 20/17 *Uzřě u nie oščěpovú ránu, oščěpovú* V, Jš, *oštěpovú* L, P, Cr, Fs, Z; 47/53 *Ješče stojí na hradě u svatého Víta noha sviecnová, sviecnová* V, C, F, L, Cr, Fs, Jš.

Konkurence slovtvorného typu se sufixem *-ový*

Ve zkoumaném materiálu si tento slovtvorný typ konkuruje na stejných pozicích v různých rukopisech se slovtvornými typy se sufixy *-óv*, *-ský/-čský/-cký* a s formantem *-í*. Konkurenci sledujeme u adjektiv:

- ***ciesařový*** (47/45 *chtiece ciesařovy (césařovy* L) *hanby pomstiti; ciesařovy* V, C, F, L, P, Cr, Fs, Jš, *ciesařové* Z),
- ***mučedlíkový/mučenníkový*** (32/48 *s korunú mučenníkovú k bohu dojde, mučenníkovú* V, C, *mučedlníkovú* F, Fs, pod. L, *mučedlnickú* P, Jš, *mučedlničí* Z),
- ***králový*** (06/12 *dojde králového řáda, králového* V, C, F, S, L, P, Cr, Fs, Jš; *královského* Z),
- ***švábový*** (99/36 *i zbavi ten kraj plena švábského, švábského* C, L, Z, Jš pod. F, *švábového* V),
- ***turový*** (60/26 *mezi hrdinami jako tuří roh slovieše, tuří* V, F, P, Cr, Jš, *turový* Z).

Slovtvorný typ se sufixem <i>-ový</i>					
	lemma	<i>-ský/-čský/-cký</i>	varianta <i>-ovský</i>	<i>-í</i>	<i>-óv</i>
1.	<i>ciesařový</i>				x
2.	<i>mučedlníkový/mučenníkový</i>	x		x	
3.	<i>králový</i>		x		
4.	<i>švábový</i>	x			
5.	<i>turový</i>			x	
celkem	5	2	1	2	1

Adjektiva náležející k tomuto slovotvornému typu jsou (až na jednu výjimku) odvozeninami od maskulin, jejich základová slova jsou životná i neživotná, životná však převládají.

Konkurence je doložena u pěti lemmat, ve dvou případech se jedná o konkurenci se slovotvornými typy s formanty *-ský/-čský/-cký* a *-í*. V jednom případě nacházíme konkurenci s variantou *-ovský* a se slovotvorným typem se sufixem *-óv*.

2.2.2 Adjektiva vyjadřující posesivitu individuální: *-óv, in*

2.2.2.1 Slovtvorný typ se sufixem *-óv*

Podle HMC má tento sufix v rané staré češtině nejlepší předpoklady rozvoje, po vzniku deklinace složené se uplatňuje ve dvou kategoriích: jako relační *-ový* a individuálně posesivní *-óv* (Historická mluvnice češtiny, 1986, str. 297).

Adjektiva náležející ke slovtvornému typu se sufixem *-óv* jsou odvozována od maskulin a v analyzovaném materiálu jsou zastoupena četněji než jejich rodové protějšky se sufixem *-in*. Nacházíme 39 lemmat tohoto slovtvorného typu.

Nejčastěji nacházíme odvozeniny od jmen osobních: *Boleslavóv, Miroslavóv, Oldřichóv, Soběslavóv, Vilémóv/Vilhémóv*, dále od pojmenování osob: *biskupóv, císařóv/ciesářóv, králóv, otcóv, papežóv*, jedno adjektivum odvozené od propria, názvu místního: *Trutnóv* a jedno adjektivum je odvozeno od pojmenování zvířete: *vepřóv*.

23/02 *Bořivoj na otcóv stolec vznide; otcóv* V, C, F, P, Z, Jš; 86/02 *ti nad židy papežovu moc jmějiechu; papežovu* V, C, F, L, P, Cr, Fs, Z, Jš, 69/29 *Ciesář, nemoha Soběslavově mocú uškoditi; Soběslavově* C, L.

Konkurence slovtvorného typu se sufixem *-óv*

Ve zkoumaném materiálu si tento slovtvorný typ konkuruje na stejných pozicích v různých rukopisech se slovtvornými typy se sufixy *-ský/-cký, -ový* a s formantem *-í*. Nalezli jsme konkurenci adjektiv:

- *biskupóv* (93/54 *Dobeš na biskupí stolec vznide; biskupí* V, pod. C, F, L; *na biskupský* Jš, *na biskupóv* Cr),
- *ciesářóv/césařóv* (47/45 *chtiece ciesářovy (césařovy L) hanby pomstiti; ciesářovy* V, C, F, L, P, Cr, Fs, Jš, *ciesářové* Z),
- *Vršóv* (56/58 *zahladi vešken Vršóv pluk; Vršóv* V, pod P, *vršovický* Cr, Z, Jš, *vršovský* Fs).

	Slovotvorný typ se sufixem -óv			
	lemma	-ský/-cký/-čský	-í	-ový
1.	<i>biskupóv</i>	x	x	
2.	<i>ciesařóv/césařóv</i>		x	x
3.	<i>Vršóv</i>	x		
celkem	3	2	2	1

Slovotvorný typ se sufixem -óv utváří adjektiva odvozená od maskulin, nejčastěji nacházíme odvozeniny od proprií, vlastních jmen osobních. Konkurenčními typy jsou slovotvorné typy se sufixy: -ský/-cký/-čský – doloženo dvěma lemmaty, -í – doloženo taktéž dvěma lemmaty a -ový, který nacházíme u jednoho lemmatu.

2.2.2.1 Slovotvorný typ se sufixem -in

„Sufix -in vyjadřuje individuální posesivitu feminin, dále neuter a mužských a-kmenů a ja-kmenů“ (Historická mluvnice češtiny, 1986, str. 298). Ve zkoumaném materiálu dokládáme pouze posesivitu feminin.

Slovotvorný typ se sufixem -in je v analyzovaném materiálu doložen třemi lemmaty. Jedná se o odvozeniny ze jmen osobních, základovými slovy jsou feminina: *Jutčin*, *Libušin* a *Vlastin*.

44/07 *Tehdy ciesař, Jutčin otec, snide; Jutčin* C, Fs, pod. V, F, L, P, Cr, Z, Jš; 06/24 *i jide do Libušina dvoru; Libušina* V, C, F, S, L, P, Cr, Fs, Z, Jš; 11/25 *A taktěž k ženám jdieše Vlastin list; Vlastin* V, C, S, L, Cr, Z, Jš.

U slovotvorného typu se sufixem -in zaznamenáváme tři lemmata, jedná se o odvozeniny od proprií, vlastních jmen osobních, základovými slovy jsou feminina. Konkurenci s jiným slovotvorným typem nenacházíme.

2.2.3. Další relační adjektiva

2.2.3.1 Slovtvorný typ se sufixem *-ní*

V rané staré češtině se sufix *-ní* vytváří odvozeniny od pojmenování konkrét – osob, zvířat, od názvů míst, doby i pojmenování abstraktních, ovšem se základy životnými se pojí jen zřídka. Jedná se o sufix spojující se se základy všech rodů, je konkurenčním pro sufix *-ný* (Historická mluvnice češtiny, 1986, str. 298, 299).

Ve zkoumaném materiálu se vyskytuje sedm lemmat tohoto slovtvorného typu. Adjektiva jsou rozdělena do skupin podle sémantiky základového slova, u tohoto slovtvorného typu je každá sémantická skupina zastoupena jedním adjektivem.

Nacházíme adjektivum odvozené od pojmenování přírodního pojmu: *sluneční* – základovými slovy je neutrum.

Adjektivum *vlastní*⁸ je odvozeno od názvu zeměpisného, *obecní* je odvozeno od názvu místního, dále nacházíme adjektivum *hlavní*, které je odvozeno od názvu části lidského těla, adjektivum *křepeliční* je odvozeninou od názvu zvířete – základovými slovy jsou feminina.

Další adjektivum, které řadíme k tomuto slovtvornému typu, je odvozeno od názvu neživé substance, základovým slovem je maskulinum: *šarlatní*.

Jedno adjektivum je odvozeno od abstrakta, základovým slovem je femininum: *potřební*. V tomto případě však lze uvažovat o dvojí možné motivaci, a to motivaci substantivem, nebo slovesem.

94/05 v každém městě hlavniem zvláštní vóz bieše Fs⁹

Konkurence slovtvorného typu se sufixem *-ní*

Ve zkoumaném materiálu si tento slovtvorný typ konkuruje na stejných pozicích v různých rukopisech se slovtvorným typem se sufixem *-ný* (*-ěný*). V jednom případě si adjektivum navíc konkuruje se slovtvorným typem konvertovaným s formantem *-í* (*křepeličičí*). Jedná se o adjektiva:

- *křepeliční* (60/48 *a proň křepeličnému miešku vacek vzděchu, křepeličnému* V pod. Jš, *křepeličnému* P, Fs, pod. C, F, *křepeličniemu* L, *křepeličému* Z, *křepeličiemu* Cr),
- *obecní* (59/06/P2 *aby mu obecného volenie dal užiti, obecného* L, P, *obecného* Cr, Fs),

⁸ Ve Františkánském a Pelclově rukopisu je na místě 11/25 místo adjektiva *Vlastin* uvedeno *vlastní* (sic).

⁹ U tohoto slovtvorného typu uvádíme pouze jeden příklad, všechny ostatní viz níže.

- **potřební** (36/42 *A když sěde na potřebnéj věci, potřebnéj V, C pod. Jš, pod. Cr, Z, pod. F, P, potřební Fs*),
- **sluneční** (01/04 *ot vzchodu slunečného vstali, slunečného V, C, F, S, L, P, Fs, Jš, slunečnieho Cr*),
- **šarlatní** (42/17 *Jutka v šarlatnéj kapici, šarlatnéj V, pod. C, Jš, šarlatné F, P, pod. L, Cr, Z, šarlatní Fs, ...latnéj H*).

V analyzovaném materiálu dále nacházíme konkurenci u adjektiva *vlastní* s adjektivy *vláščí*, *vzlášťí* a *zvlastní* (79/07 *Dřeve psy u vlastní dóm s holotami odlúčěchu, vlastní L, P, vláščí V, vzlášťí Jš, zvlastní Cr, Fs*).

	Slovotvorný typ se sufixem <i>-ní</i>		
	lemma	<i>-ný (-ěný)</i>	<i>-í</i>
1.	<i>křepeliční</i>	x	x
2.	<i>obecní</i>	x	
3.	<i>potřební</i>	x	
4.	<i>sluneční</i>	x	
5.	<i>šarlatní</i>	x	
celkem	5	5	1

Adjektiva patřící k tomuto slovotvornému typu jsou odvozena od konkrét velmi různorodých sémantických skupin, převažují odvozeniny od feminin. Analýza ukázala, že slovotvornému typu se sufixem *-ní* nejčastěji konkurují adjektiva náležející ke slovotvornému typu se sufixem *-ný*.

2.2.3.2 Slovotvorný typ se sufixem *-ný (-ěný)*

Sufix *-ný* je velmi produktivní při tvoření deverbativních adjektiv. Určit proto jednoznačně slovo motivující je u tohoto slovotvorného typu velmi obtížné. Motivace u některých adjektiv může být dvojí (jak od verba, tak od substantiva dějového, zejména bez přípony).

V rané staročeské době se sufix *-ný* početně rozvíjí díky své široké spojitelnosti, nejčastěji se spojuje se základy feminin a neuter (u maskulin převažuje sufix *-ový*). Pokud sufix tvoří adjektiva relační, jde většinou o odvozeniny z konkrét (Historická mluvnice češtiny, 1986, str. 298).

Zkoumaný materiál dokládá celkem 35 lemmat tohoto slovtvorného typu. Nacházíme odvozeniny od pojmenování podle původu a látky: *dřevěný, lýčěný, stříbrný/stříbrný, železný* – základovými slovy jsou neutra, *šarlatný* – základovým slovem je maskulinum, *kožěný, rezný, smolný* – základovým slovem je femininum, tato adjektiva se většinou vyskytují v takových spojení s řídicím substantivem, v nichž znamenají – vyrobený z něčeho, udělaný/utvořený z nějaké látky.

Jsou doloženy odvozeniny od jiných neživých substancí: *brněný* základovým slovem je femininum, *řešetný* – základovým slovem je neutrum. Nalézáme také skupinu adjektiv utvořenou od názvů základních přírodních pojmů: *plamenný* – základovým slovem je maskulinum, *slunečný* – základovým slovem je neutrum. Jedno adjektivum je utvořeno od názvu místního, základovým slovem je femininum: *obecný*, a jedno je odvozeno od názvu stavby, základovým slovem je maskulinum: *mlynný*.

Dále adjektiva odvozená od pojmenování osob: *hrdinný/hrdiný, strýčěný* – základovými slovy jsou maskulina, *děvojný* – základovým slovem je femininum, *dětiný/dětiný* – základovým slovem je neutrum, jedno adjektivum je odvozeno od jména hromadného: *šlechtný/šlechtný* – základovým slovem je femininum.

Nacházíme odvozeniny od pojmenování zvířat: *červený/červený* – základovým slovem je maskulinum, *křepeličný* – základovým slovem je femininum.

Poslední skupinu tohoto slovtvorného typu představují adjektiva utvořená od abstrakt: *mešný, polovičný* – základovými slovy jsou feminina, *věčný* – základovým slovem je maskulinum.

32/09 *Jmieše sestru děvojnú, tej diechu Mlada, děvojnú* V, C, F, L, Cr, Fs, Jš; 05/25 *Posáh Přemysl k lýčeniej kabeli, lýčeniej* V pod. C pod. F, S pod. Z pod. Cr, Fs pod. L, P, Jš; 04/18 *když svého kněze za železným stolem jědúce uzřite, železným* V, C, F, S, L, P, Cr, Fs, Z, Jš.

U tohoto slovtvorného typu nacházíme 11 lemmat, u kterých je možná dvojí motivace, a to od verba i od substantiva. Značný počet těchto adjektiv má motivační vztah oslabený až zastřený. Jedná se o adjektiva: *jiezdny, mocny, opravný, pomocny, potřěbný, přípravný, snažný, strážný, tvrzný, vinný, vozný*. Uvažujeme-li o motivaci substantivem, jedná se až na jednu výjimku o odvozeniny z abstrakt, základovými slovy jsou feminina, pouze adjektivum *vozný*, je odvozeninou z konkréta a základovým slovem je maskulinum.

49/31 *Chcu jmu k tomu pomocen býti, pomocen* V, C, F, L, P, Cr, Fs, Z, Jš; 56/33 *Strážný pánu jězdcě povědě, strážný* V, F, L, P, Cr, Fs, Z, Jš; 98/36 *snad juž jest otsúdil jeho smrtú vinného, vinného* V, C, F, L, P, Cr, Fs, Z, Jš.

Konkurence slovotvorného typu se sufixem *-ný (-ěný)*

V analyzovaném materiálu si slovotvorný typ se sufixem *-ný* konkuruje na stejných pozicích v různých rukopisech se slovotvornými typy se sufixy *-ní*, *-ský/-čský/-cký* a formantem *-í*.¹⁰ Konkurenci nacházíme u adjektiv:

- **dětinný/dětiný** (50/28 *Prostřed Sas přijide kněz 'u dětiná vnada, dětiná* V, C, Cr, Fs, *dětinná* F, Z, Jš, *dětinská* P),
- **hrdinný/hrdiný** (89/06 *a životem hrdinským bieše, hrdinským* V, C, *hrdinným* L pod. Z, *hrdiným* Cr, Jš, *hrdinský* F),
- **křepeličný** (60/48 *a proň křepeličnému miešku vacek vzděchu, křepeličnému* V pod. Jš, *křepeličnému* P, Fs, pod. C, F, *křepeličniemu* L, *křepeličému* Z, *křepeličiemu* Cr),
- **obecný** (59/06/P2 *aby mu obecného volenie dal užiti, obecného* L, P, *obecnieho* Cr, Fs),
- **potřebný** (36/42 *A když sěde na potřebnej věci, potřebnej* V, C pod. Jš, pod. Cr, Z, pod. F, P, *potřební* Fs),
- **slunečný** (01/04 *ot vzchodu slunečného vstali, slunečného* V, C, F, S, L, P, Fs, Jš, *slunečnieho* Cr),
- **šarlatný** (42/17 *Jutka v šarlatnej kapici, šarlatnej* V, pod. C, Jš, *šarlatné* F, P, pod. L, Cr, Z, *šarlatní* Fs, ...*latnej* H),
- **šlechtný/šlechtný** (41/20/P1 *však pravie všickni bych já byl z urozenie šlechtného, šlechtného* P, Fs, *šlechtického* Cr).

¹⁰ Ve zkoumaném materiálu nacházíme také adjektivum *raný*, které dle Machkova Etymologického slovníku hodnotíme jako neslovotvorně utvářené (*raný* jako *časný*). Na stejné pozici je v Ješínově rukopise doloženo konkurenční adjektivum *raní*. Jedná se tedy o neslovotvorně utvářená adjektiva náležející k různým deklinačním typům (74/07 *Po něm syn jeho Václav jako raný květ vznide, raný* V, C, F, L, P, Cr, Fs, Z, *raní* Jš).

	Slovotvorný typ se sufixem <i>-ný (-ěný)</i>				
	lemma	<i>-ní</i>	<i>-ský/-cký/-čský</i>	<i>-í</i>	<i>-ičný</i>
1.	<i>dětinný/dětiný</i>		x		
2.	<i>hrdiný/hrdiný</i>		x		
3.	<i>křepeličný</i>	x		x	
4.	<i>potřebný</i>	x			
5.	<i>obecný</i>	x			
6.	<i>slunečný</i>	x			
7.	<i>šarlatný</i>	x			
8.	<i>šlechtný/šlechtný</i>				x
celkem	8	5	2	1	1

Slovotvorný typ se sufixem *-ný* prokazuje svoji širokou spojitelnost s různými sémantickými skupinami všech tří rodů. V analyzovaném materiálu nejpočetnější skupinu tvoří adjektiva, která ve spojení s řídicím substantivem znamenají vyrobený/udělaný z něčeho.

Konkurenci sledujeme u osmi lemmat, pětkrát se jedná o konkurenci se slovotvorným typem se sufixem *-ní*, dvakrát o konkurenci se slovotvorným typem se sufixem *-ský/-cký/-čský* a jedenkrát se slovotvorným typem konvertovaným s formantem *-í* a se slovotvorným typem se sufixem *-ičný*.

2.2.3.3 Slovotvorný typ se sufixem *-cí*

Jedná se o zcela unikátní slovotvorný typ, jeho popis jsme nenalezli v odborné literatuře.

V analyzovaném materiálu je tato přípona doložena u jednoho lemmatu. Jedná se o adjektivum odvozené od pojmenování osoby, základovým slovem je neutrum/maskulinum: *kniežecí/kniežetčí*. V Zebererově rukopisu se toto adjektivum vyskytuje ve variantě *kniežetčí*: 34/30 *a kniežecieho těla nedotkniechu, kniežecieho V, C, Cr, Jš, kniežecieho P, kniežecého L, kniežetcého Z*.

Konkurence slovotvorného typu se sufixem *-cí*

Tento slovotvorný typ, který je doložen adjektivem *kniežecí/kniežetčí*, si konkuruje se slovotvorným typem se sufixem *-cký*. Adjektivum *kniežecký* se vyskytuje pouze na jedné pozici

v rukopise Fürstenberském (64/23 *Ot kněžích ran také jiskry jdíechu; kněžích V, C; kněžských Cr; kniežecích F, L, P, Jš; kniežecích Z, kniežeckých Fs*).

2.2.3.4 Slovtvorný typ se sufixem *-ičí*

Slovtvorný typ se sufixem *-ičí* nacházíme v analyzovaném materiálu u adjektiva *šlechtičí*, toto adjektivum se vyskytuje pouze na jedné pozici v rukopise Cambridžském, ve všech ostatních rukopisech se na totožné pozici nachází substantivum *šlechtic* (41/14 *a šlechtičí syni chlapi bývajú*).

2.2.3.5 Slovtvorný typ se sufixem *-ičný*

Tento slovtvorný typ je ve zkoumaném materiálu zastoupen jedenkrát, a to u adjektiva odvozeného od názvu hromadného: *šlechtičný* – základovým slovem je femininum.

Toto adjektivum si na totožné pozici konkuruje s adjektivem *šlechtný/šlechtný*, tvořené slovtvorným typem se sufixem *-ný (-ěný)*.

41/20/P1 *však pravie všickni bych já byl z urozenie šlechtného, šlechtného P, Fs, šlechtičného Cr*).

2.2.3.6 Slovtvorný typ se sufixem *-iný/-inný*

Zkoumaný materiál dokládá jedno lemma patřící k tomuto slovtvornému typu, jedná se o odvozeninu z názvu zeměpisného pojmu, základovým slovem je femininum: *vlastiný/vlastinný*.

Lemma si na totožné pozici konkuruje s adjektivem *vlastní* utvořeným příponou *-ní* a s adjektivy utvořenými od jiného základového slova (*rozličný, slavný, Vlastin, zvláštní*).

00/29 *Ta mi jistě vlastiné bojě zpravi, vlastiné P, vlastinné C, Vlastiny V, Fs, vlastní F, rozličné Cr, Z, slavných Jš, zvláštní S*.

2.2.4 Dílčí závěr

V analyzovaném materiálu nacházíme 11 slovotvorných typů a jednu variantu, které utvářejí relační adjektiva. Jedná se o slovotvorné typy se sufixy: *-ský/-cký/-čský* (variantu *-ovský/-ovický*), *-ový*, *-óv*, *-in*, *-ní*, *-ný*, *-cí*, *-ičí*, *-ičný*, *-iný/-inný* a slovotvorný typ konvertovaný s formantem *-í*.

Kategorie relačních desubstantivních adjektiv je ve zkoumaném materiálu doložena výrazně početněji než kategorie adjektiv kvalitativních, čítá 240 lemmat z celkových 287.

V této skupině je zastoupeno 152 lemmat vyjadřujících posesivitu kolektivní, skupina dalších relačních adjektiv čítá 46 lemmat, adjektiv vyjadřujících posesivitu individuální je zastoupeno 42 lemmat.

Nejpočetněji je v této kategorii zastoupen slovotvorný typ se sufixem *-ský/-cký/-čský* s počtem 118 lemmat. Slovotvorný typ se sufixem *-óv* čítá 39 lemmat, slovotvorný typ se sufixem *-ný* (*-ěný*) čítá 35 lemmat, typ konvertovaný s formantem *-í* zahrnuje 18 lemmat, slovotvorný typ se sufixem *-ový* zahrnuje 12 lemmat, slovotvorný typ se sufixem *-in* zahrnuje tři lemmata, typ se sufixem *-ní* sedm. Varianta *-ovský/ovický* čítá čtyři lemmata. U ostatních slovotvorných typů nacházíme pouze jedno doložené lemma.

Z hlediska kategorizace základových slov jsme dělili základová slova na konkréta a abstrakta. Slovotvorné typy, které se ve zkoumaném materiálu pojily pouze se základy konkrét, jsou: slovotvorné typy se sufixy *-ový*, *-óv*, *-in*, konvertovaný typ s formantem *-í* a varianta *-ovský/-ovický*. Až na jednu výjimku se pouze se základy konkrét pojily odvozeniny slovotvorného typu se sufixem *-ný* a většina odvozenin slovotvorného typu se sufixem *-ný*. Slovotvorné typy se sufixy *-ský/-cký/-čský* a *-ní* tvoří odvozeniny z konkrét i abstrakt.

Dále jsme třídili základová slova dle kategorie jmenného rodu. Byly doloženy odvozeniny od všech tří rodů, od neuter však nejméně.

Sémantika základových slov je u doložených relačních adjektiv velice různorodá a i zde nacházíme velký počet sémantických skupin.

Pravidelnou konkurenci můžeme sledovat mezi slovotvorným typem se sufixem *-ský/-cký/-čský* a slovotvorným typem konvertovaným s formantem *-í*, dále mezi slovotvorným typem se sufixem *-ní* a slovotvorným typem se sufixem *-ný* – u tohoto typu také nacházíme skupinu slov, u nichž je možné uvažovat o dvojí motivaci (od verba a od substantiva).

Závěr

Tato bakalářská práce byla zaměřena na desubstantivní adjektiva v Dalimilově kronice. Jejím cílem bylo zjistit, které slovtvorné typy desubstantivních adjektiv se vyskytují v dochovaných rukopisech, které jsou zastoupeny frekventovaně, a na základě analýzy tyto slovtvorné typy charakterizovat. Dále jsme se zaměřili na konkurenci adjektiv v různých rukopisech na stejných místech. Předpokládali jsme, že některé slovtvorné typy budou zastoupeny čteněji než jiné a rovněž jsme předpokládali, že naše analýza ukáže na nevyhraněnost slovtvorných typů adjektiv v Dalimilově kronice.

V dochovaných rukopisech Dalimilovy kroniky jsme našli 18 slovtvorných typů tvořících desubstantivní adjektiva. V souladu s HČM a MČ1 jsme tyto slovtvorné typy rozdělili do dvou skupin. Ve skupině adjektiv kvalitativních nacházíme slovtvorné typy se sufixy: *-atý*, *-avý*, *-ivý*, *-ovitý*, *-ný*, *-lý*, *-ilý* a ve skupině adjektiv relačních jsou zastoupeny slovtvorné typy se sufixy: *-ský/-čský/-cký* (varianta *-ovský/-ovický*), *-ový*, *-óv*, *-in*, *-ní*, *-ný*, *-cí*, *-ičí*, *-ičný*, *-iný/-inný* a formantem *-í*.

Slovtvorné typy tvořící adjektiva relační byly ve zkoumaném materiálu zastoupeny čteněji než slovtvorné typy tvořící adjektiva kvalitativní, a to v poměru 240 : 47.

Nejfrekventovaněji byl zastoupen slovtvorný typ se sufixem *-ský/-čský/-cký* s počtem 118 lemmat, v pořadí druhým frekventovaným slovtvorným typem byl slovtvorný typ se sufixem *-óv*, s počtem lemmat 39, a se shodným počtem 35 lemmat byly zastoupeny slovtvorný typ se sufixem *-ný* (adjektiva kvalitativní) a slovtvorný typ se sufixem *-ný (-ěný)* (adjektiva relační). Předpoklad, že některé slovtvorné typy budou zastoupeny čteněji než jiné, se potvrdil, zkoumaný materiál dokládá šest slovtvorných typů, u kterých jsme našli pouze jedno lemma (např. *chlapilý*). Charakteristika nalezených slovtvorných typů koresponduje s popisy z HČM a MČ1.

Konkurenci slovtvorných typů s jinými slovtvornými typy na stejných pozicích v různých rukopisech nacházíme u 14 slovtvorných typů, pouze u čtyřech typů není konkurence doložena, jedná se o slovtvorné typy se sufixy: *-atý*, *-avý*, *-lý* a *-in*. Jako pravidelnou konkurenci po provedené analýze hodnotíme konkurenci slovtvorného typu *-ský/-čský/-cký* se slovtvorným typem konvertovaným s formantem *-í* a konkurenci slovtvorného typu se sufixem *-ní* se slovtvorným typem se sufixem *-ný*. Kromě konkurence s jinými slovtvornými typy nacházíme konkurenci se slovy nemotivovanými, např.

u slovtvorných typů se sufixy: *-ivý* a *-ný*, a konkurenci synonymních adjektiv s totožným sufixem, např. u slovtvorného typu se sufixem *-ný*.

Zjištěná konkurence slovtvorných typů s jinými ukazuje na nevyhraněnost slovtvorných typů desubstantivních adjektiv ve staročeském období. Náš předpoklad se potvrdil. Přesto však naše analýza ukázala, že se již ve staročeském období vyskytují slovtvorné typy adjektiv, které vyhraněné jsou. Jedná se o adjektiva utvořená sufixem *-ný* a sufixem *-ský/-čský/-cký*. U slovtvorného typu se sufixem *-ný* nacházíme skupinu adjektiv, která si v různých rukopisech konkurují s odvozeninami s tímž slovtvorným sufixem odvozenými od jiného slova základového. U slovtvorného typu se sufixem *-ský/-čský/-cký* nacházíme odvozeniny od názvů místních, k nimž není doložena žádná konkurence. Lze proto předpokládat, že slovtvorný typ se sufixem *-ský/-čský/-cký* je již v tomto období vyhraněn pro tvoření odvozenin z názvů místních.

Domníváme se, že výsledky naší analýzy, zaměřené na omezenou skupinu desubstantivních adjektiv se může stát východiskem dalšího zkoumání.

Resumé

V bakalářské práci jsme se zaměřili na desubstantivní adjektiva v dochovaných rukopisech Dalimilovy kroniky. Zajímalo nás, které slovtvorné typy desubstantivních adjektiv se vyskytují v dochovaných rukopisech a zda si jednotlivé slovtvorné typy v různých rukopisech konkurují.

Provedli jsme analýzu desubstantivních adjektiv na základě stanovených kritérií. Zkoumaný materiál zahrnoval celkem 287 lemmat, tato lemmata jsme zařadili k příslušnému slovtvornému typu a dále jsme sledovali jejich konkurenci. Ve zkoumaném materiálu jsme našli celkem 18 slovtvorných typů desubstantivních adjektiv, jednalo se o slovtvorné typy se sufixy: *-atý, -avý, -ivý, -ovitý, -ný, -lý, -ilý, -ský/-čský/-cký* (varianta *-ovský/-ovický*), *-ový, -óv, -in, -ní, -ný (-ěný), -cí, -ičí, -ičný, -iný/-inný* a typ konvertovaný s formantem *-í*. Naše analýza prokázala, že některé slovtvorné typy jsou ve zkoumaném materiálu zastoupeny četněji než jiné. Nejpočetněji zastoupenými slovtvornými typy se ukázaly slovtvorné typy se sufixy: *-ský/-čský/-cký, -óv* a *-ný*. Předpoklad o nevyhraněnosti slovtvorných typů byl potvrzen. Přesto jsme našli dvě skupiny adjektiv, které lze považovat již ve staročeském období za vyhraněné.

Cizojazyčné resumé

The main goal of this bachelor thesis was to focus on desubstantive adjectives in preserved manuscripts of the Chronicle of Dalimil. The writer was interested in which word-forming types of desubstantive adjectives are seen in preserved manuscripts and if there is any competition of those types in different manuscripts.

The analysis of desubstantive adjectives has been done regarding to given criteria. The used material included 287 lemmas in total, which were linked with appropriate word-forming type and their competition was observed. In the given material, 18 word-forming types of desubstantive adjectives were found. Those were the types with suffixes: *-atý, -avý, -ivý, -ovitý, -ný, -lý, -ilý, -ský/-čský/-cký* (variety *-ovský/-ovický*), *-ový, -óv, -in, -ní, -ný (-ěný), -cí, -ičí, -ičný, -iný/-inný* and one converted type with *-í* formant. The analysis proved that some word formative types are more frequent than others. The most frequent word formative types were those with suffixes: *-ský/-čský/-cký, -óv* and *-ný*. The presumption about neutrality of word-forming types was confirmed. Nevertheless, two groups of adjectives, that we can assume were settled even in OldCzech period, were found.

Seznam literatury

- DAÑHELKA, J., HÁDEK, K., KVÍTKOVÁ, N. Staročeská kronika tak řečeného Dalimila. 1 a 2, Vydání textu a veškerého textového materiálu. Praha: Academia, 1988.
- BLÁHOVÁ, M. Staročeská kronika tak řečeného Dalimila: v kontextu středověké historiografie latinského kulturního okruhu a její pramenná hodnota. Praha: Academia, 1995. Texty a studie k dějinám českého jazyka a literatury. ISBN 80-200-0282-0.
- PASÁČKOVÁ, E. a SPĚVÁČKOVÁ, M. Staročeská kronika tak řečeného Dalimila. Index slov a tvarů: 1. část – substantiva, adjektiva. Plzeň: ZČU v Plzni, 2013.
- Elektronický slovník staré češtiny [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., oddělení vývoje jazyka 2006- [cit. 1. 3. 2018] Dostupné z: <http://vokabular.ujc.cas.cz>.
- LAMPRECHT, A., BAUER, J., ŠLOSAR, D. Historická mluvnice češtiny: vysokoškolská učebnice pro studenty filozofických fakult studijních oborů 73-29-8. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. Učebnice pro vysoké školy (Státní pedagogické nakladatelství).
- Mluvnice češtiny 1: Tvarosloví Praha: Academia, 1986.
- GREPL, M., KARLÍK, P., NEKULA, M. a RUSÍNOVÁ, Z. ed. Příruční mluvnice češtiny. Vyd 2., opr. [i.e. 3. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-980-5.
- DOKULIL, M. Tvoření slov v češtině 1: Teorie odvozování slov. Praha: Československá akademie věd, 1962.
- HAUSER, P. Základní pojmy z nauky o slovní zásobě a tvoření slov. Brno: Masarykova univerzita, 1996. ISBN 80-210-1286-2.
- HAUSER, P. Nauka o slovní zásobě. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. Učebnice pro vysoké školy (Státní pedagogické nakladatelství).
- KARLÍK, P., NEKULA, M. a PLESKALOVÁ, J., 2012-2018. Nový encyklopedický slovník češtiny [online]. Brno: Masarykova univerzita. [cit. 2020-03-24]. Dostupný z: <https://www.czechency.org/>
- KVÍTKOVÁ, N. Lexikální a stylizační rozdíly u hlavních skupin rukopisů kroniky tak řečeného Dalimila. Listy filologické. 1974, 97(1). ISSN 0024-4457.

MACHEK, V. Etymologický slovník jazyka českého. 3., nezm. vyd. Praha: Academia, 1971.

RUSÍNOVÁ, Z. (2017): SLOVOTVORNÁ FUNDACE. In: Karlík, P., Nekula, M., Pleskalová, J. (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

URL: [https://www.czechency.org/slovník/SLOVOTVORNÁ FUNDACE](https://www.czechency.org/slovník/SLOVOTVORNÁ_FUNDACE) (poslední přístup: 31. 5. 2022).

RUSÍNOVÁ, Z. (2017): SLOVOTVORNÁ MOTIVACE. In: Karlík, P., Nekula, M., Pleskalová, J. (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

URL: [https://www.czechency.org/slovník/SLOVOTVORNÁ MOTIVACE](https://www.czechency.org/slovník/SLOVOTVORNÁ_MOTIVACE) (poslední přístup: 31. 5. 2022).

Příloha

	Slovotvorný typ	Počet lemmat
1.	Slovotvorný typ se sufixem <i>-atý</i>	3
2.	Slovotvorný typ se sufixem <i>-avý</i>	2
3.	Slovotvorný typ se sufixem <i>-ivý</i>	3
4.	Slovotvorný typ se sufixem <i>-ovitý</i>	2
5.	Slovotvorný typ se sufixem <i>-ný</i>	35
6.	Slovotvorný typ se sufixem <i>-lý</i>	1
7.	Slovotvorný typ se sufixem <i>-ilý</i>	1
8.	Slovotvorný typ se sufixem <i>-ský/-čský/-cký</i>	118
8.1	Varianta <i>-ovský/-ovický</i>	4
9.	Slovotvorný typ konvertovaný s formantem <i>-í</i>	18
10.	Slovotvorný typ se sufixem <i>-ový</i>	12
11.	Slovotvorný typ se sufixem <i>-ón</i>	39
12.	Slovotvorný typ se sufixem <i>-in</i>	3
13.	Slovotvorný typ se sufixem <i>-ní</i>	7
14.	Slovotvorný typ se sufixem <i>-ný (-ěný)</i>	35
15.	Slovotvorný typ se sufixem <i>-cí</i>	1
16.	Slovotvorný typ se sufixem <i>-ičí</i>	1
17.	Slovotvorný typ se sufixem <i>-ičný</i>	1
18.	Slovotvorný typ se sufixem <i>-iný/-inný</i>	1
Celkem	18	287